

УДК 005.332.8:005.334.4

Ю. В. Калюжна

Запорізька державна інженерна академія, Україна

ЕКСПРЕС-ДІАГНОСТИКА КРИЗОВОГО СТАНУ ПІДПРИЄМСТВА З МЕТОЮ ВИЗНАЧЕННЯ РІЗНОВИДУ БАНКРУТСТВА

Запропоновано класифікацію різновидів банкрутства, систематизовано їхні економічні ознаки та розвинуто загальний алгоритм проведення діагностики вірогідності банкрутства.

Ключові слова: банкрутство, ймовірність банкрутства, експрес-діагностика, антикризове управління.

Предложено классификацию разновидностей банкротства, систематизированы их экономические признаки и усовершенствовано общий алгоритм проведения диагностики вероятности банкротства.

Ключевые слова: банкротство, вероятность банкротства, экспресс-диагностика, антикризисное управление.

This article proposes a classification of varieties of bankruptcy, systematizing their economic characteristics and refining the general algorithm for diagnosing the probability of bankruptcy.

Keywords: bankruptcy, probability of bankruptcy, instant diagnostics, crisis management.

Сучасна економіка України перебуває у глибокій кризі, що обумовлено негативними тенденціями у соціальному та політичному житті. Гострою проблемою для суб'єктів господарювання є криза неплатежів, нестабільність діяльності, вплив змін макросередовища тощо. Підприємства, які не здатні з будь-яких причин погасити заборгованість перед державними фондами та іншими суб'єктами господарювання, ускладнюють оздоровлення ринку товарів і послуг, економіки України та понижують ступінь довіри до ділових відносин у цілому. Неповорнення заборгованості для деяких суб'єктів господарювання може мати наслідком власне банкрутство.

Нездатність погасити заборгованість – одна з економічних ознак банкрутства суб'єктів господарювання, проте причини цієї неспроможності можуть бути різноманітними та потребують детального розгляду. Для подолання кризи необхідно перш за все дослідити її причини та можливі наслідки.

В Україні й досі не сформувалася цивілізована система повернення боргів, а чинна практично перетворилася на схему захоплення власності підприємств. Такий висновок підтверджують і спеціалісти в галузі розслідування економічних злочинів, на думку яких, протиправні банкрутства за своєю суспільною небезпечністю майже зрівнялися з шахрайством і податковими злочинами. Розслідувати їх складно, тому що банкрутства, за зовнішньої їх подібності, можуть здійснюватися в різних формах і бути викликаними найрізноманітнішими причинами – форс-мажорними, цивільно-правовими, пов'язаними з ризиком господарської діяльності, умисними діями окремих осіб тощо [1]. Питому вагу у справах про банкрутство складають суперечки щодо неплатежів фінансово неспроможних підприємств, які несуть потенційну загрозу для підприємств, які успішно працюють, – їхніх партнерів, завдаючи їм суттєвої економічної шкоди, що негативно позначається на загальноекономічному розвитку країни [2].

Питання класифікації видів банкрутства не є зовсім новим. Види банкрутства вивчали О. Я. Базилінська, О. Я. Подольська, К. Л. Ларіонова, Н. П. Шморгун, А. С. Яблонська та ін. Значний внесок у дослідження необхідності використання експрес-діагностики зробили такі науковці, як І. А. Бланк, О. В. Коваленко, В. О. Василенко, О. М. Скібіцький та ін. Аналіз наукових праць свідчить про те, що велику увагу вчені приділяють діяльності вже збанкрутілих підприємств,

тоді як важливу роль у антикризовому управлінні відіграє своєчасна діагностика банкрутства. Досі в результаті проведення експрес-діагностики не визначався вид можливого банкрутства, не враховувалася загальна класифікація різновидів банкрутства за виділеними економічними ознаками. Потребує уточнення понятійний апарат, причинно-наслідкові зв'язки, які призводять до певного виду банкрутства шляхом ідентифікації їхніх економічних показників та подальший розгляд методів та прийомів експрес-діагностики.

Мета роботи: розробити класифікацію різновидів банкрутства, виділити їх економічні ознаки та розвинути алгоритм проведення діагностики вірогідності банкрутства.

Виходячи з власних інтересів, суб'єкти господарювання можуть приховувати банкрутство, доводити підприємство до банкрутства чи оголошувати підприємство неплатоспроможним за фіктивного банкрутства.

Доведення до банкрутства – умисне, з корисливих мотивів, іншої особистої зацікавленості або в інтересах третіх осіб вчинення громадянином-засновником (учасником) або службовою особою суб'єкта господарської діяльності дій, що призвели до стійкої фінансової неспроможності суб'єкта господарської діяльності, якщо це завдало великої матеріальної шкоди державі чи кредитору [3].

Дослідник О. М. Павлісов виокремлює три криміналістично значущі види навмисного банкрутства: такі, що мають головною метою ухилення від сплати податків і претензій з боку кредиторів; направлені на зміну власника шляхом створення нової організації за рахунок бюджету організації, що банкрутує; обумовлені конкурентною боротьбою і здійснювані представниками інших організацій [4].

Згідно з методичними рекомендаціями Міністерства економіки України № 14 від 19 січня 2006 р. приховування банкрутства – умисне приховування громадянином-засновником (учасником) або службовою особою суб'єкта господарської діяльності своєї стійкої фінансової неспроможності шляхом подання недостовірних відомостей, якщо це завдало великої матеріальної шкоди кредиторів [3].

Незаконно використовуючи гроші кредитора, боржник отримує певний приріст, який має бути компенсований власнику капіталу, тобто кредиторів [5].

Фіктивне банкрутство – наперед неправдива офіційна заява громадянина-засновника (учасника) або службової особи суб'єкта господарської діяльності, а так само громадянина-підприємця про фінансову неспроможність виконання вимог з боку кредиторів і зобов'язань перед бюджетом, якщо такі дії завдали великої матеріальної шкоди кредиторам або державі [3].

Учені дають різне визначення основних видів банкрутства. Так, Н. П. Шморгун [6] виокремлює випадкове, навмисне та необережне банкрутство. За О. Я. Базилінською, приховане банкрутство виникає у випадку навмисного приховування факту стійкої фінансової неспроможності підприємства та пов'язаного з цим подання недостовірної інформації кредиторам, державним органам, іншим зацікавленим особам; а навмисне банкрутство – це свідоме доведення підприємства до стійкої фінансової неспроможності. Також авторка виокремлює фіктивне банкрутство як результат свідомого поширення підприємством інформації щодо своєї фінансової неспроможності, щоб ухилитися від оплати зобов'язань [7]. Інша дослідниця О. Я. Подольська розрізняє такі види банкрутства підприємства: реальне, фіктивне, технічне, навмисне [8].

Діагностика банкрутства є важливим етапом діяльності на початковій стадії розробки антикризової програми. Для того, щоб ефективно управляти цим процесом, необхідно враховувати всі види банкрутства. Для цього доцільно використовувати їх класифікацію, яка, як відомо, є зручним і успішним інструментом систематизації інформації.

Саме розуміючи вид можливого банкрутства, підприємства мають змогу розробити найбільш ефективний антикризовий курс, оскільки для кожної окремої кризової ситуації потрібно знайти свій шлях економічного оздоровлення. На підставі вивчення причинно-наслідкових зв'язків, які досліджує аналіз вірогідності необережного, умисного, приховуваного та фіктивного банкрутства, пропонуємо класифікацію різновидів банкрутства (табл. 1). Класифікація за виділеними ознаками включає групування варіацій можливого стану функціонування підприємства.

Таблиця 1

Класифікація різновидів банкрутства	
Вид банкрутства	Різновиди
Необережне банкрутство [7]	<ul style="list-style-type: none"> – реальне – абсолютна неспроможність відновити свою нормальну операційну, фінансову та іншу діяльність; – технічне – неспроможність відновити діяльність через прострочення дебіторської заборгованості [8]
Навмисне банкрутство	<ul style="list-style-type: none"> – головною метою є ухилення від сплати податків і претензій з боку кредиторів; – спрямоване на зміну власника шляхом створення нової організації за рахунок бюджету організації, що банкрутує; – обумовлене конкурентною боротьбою і здійснюване представниками інших організацій [4]
Банкрутство, що приховується	<ul style="list-style-type: none"> – головною метою є залучення коштів на підприємство для задоволення особистих потреб управлінського персоналу; – має на меті уникнення покарання за неефективне чи некомпетентне управління; – має надію на покращання фінансового стану
Фіктивне банкрутство	<ul style="list-style-type: none"> – має на меті ухилення від сплати податків і претензій з боку кредиторів; – обумовлене розкраданнями та відчуженням коштів з метою подальшої ліквідації; – направлене на залучення додаткових коштів шляхом упродовження санаційних процедур

Джерело: авторська розробка.

Українським є вміння завчасно передбачити перші прояви фінансової кризи, проаналізувати причини її виникнення та оцінити можливі наслідки. Діагностика банкрутства спирається на моніторинг внутрішніх та зовнішніх явищ фірми, які дозволять визначити причини та, як результат, вид можливого банкрутства. Діагностика банкрутства може складатися із двох частин: експрес-діагностики та фундаментальної діагностики. На початковій стадії розуміння можливості настання кризи достатньо експрес-діагностики, якої іноді, для подальшого повернення діяльності підприємства до нормального функціонування, буває достатньо.

Економічні ознаки кожного з видів банкрутства можна виявити вже за 1–2 роки до визнання підприємства неплатоспроможним до появи очевидних ознак. Управлінському персоналу необхідно досліджувати економічний стан підприємства в динаміці, використовуючи планові та фактичні значення основних фінансових коефіцієнтів. Загальними індикаторами погіршення фінансового стану та можливості настання банкрутства є збитковість протягом останніх 2–3 років; коефіцієнт поточної ліквідності < 2; коефіцієнт забезпечення власними засобами < 0,1; прибутковість є меншою за власний капітал; власний капітал є меншим за позиковий; зменшення вкладень кредиторів та власників; стабільне зменшення суми готівки в касі; систематичне зменшення ціни емітованих цінних паперів; збільшення запасів; зростання кредиторської заборгованості; припинення пролонгації більшості кредитних угод тощо. Всі названі попередні ознаки можуть указувати на необережне банкрутство підприємства.

Проводячи експрес-діагностику, необхідно систематизувати виявлені економічні ознаки, щоб спробувати визначити вид можливого банкрутства. Так, економічними ознаками навмисного банкрутства, виходячи із запропонованої класифікації його різновидів, є:

- підписання насамперед не вигідних для підприємства (у тому числі фіктивних) договорів;
- необґрунтована виплата грошових коштів, необґрунтована передача третім особам майна;
- прийняття нераціональних управлінських рішень, які негативно впливають на виробничу, торговельну, іншу статутну діяльність підприємства, що призводить до фінансових збитків та втрат;
- заплутування звітності, знищення документів або інформації, унаслідок чого неможлива ефективна робота підприємства тощо;
- відсутність або неефективність заходів, ужитих керівництвом підприємства, щодо стягнення заборгованості;
- зменшення розміру, приховування та заниження оцінки майна, яке перебуває в розпорядженні підприємства;
- штучне збільшення розміру кредиторської та дебіторської заборгованості;
- продаж задіяних у виробничо-господарській діяльності основних засобів;
- продаж товарів (робіт, послуг), які виготовляє підприємство, за ціною, нижчою за собівартість, без належних економічних підстав;
- у випадку збиткової діяльності підприємства спрямування отримуваних грошових засобів та інвестицій на закупівлю товарів, робіт, послуг, безпосередньо не задіяних у виробничо-господарській діяльності;
- необґрунтоване зменшення або збільшення штату підприємства [3];
- зростання кредиторської заборгованості за розрахунками з бюджетом та іншими кредиторами;
- створення інших фізичних та юридичних осіб та витрати на їх рекламу, розвиток, функціонування за рахунок бюджету організації, що банкрутує;
- поява в галузі потужного конкурента, який сприяє спаду розвитку організації, що банкрутує.

Економічними ознаками банкрутства, що приховується, є:

- надання потенційним кредиторам (банківським установам, державним установам, постачальникам, покупцям), а також господарському суду наперед неправдивої інформації про фінансово-господарський стан підприємства, яка створює оманливе враження нормального фінансового стану підприємства і таким чином приховує стійку фінансову неспроможність;
- можливість установлення причинного зв'язку між наданою інформацією та збитками, яких зазнала третя особа (ситуація, яка виключає виконання конкретною особою вимог кредиторів);
- збитковість діяльності протягом останніх двох років;
- відхилення показників ліквідності від граничного значення;
- зупинення платежів, що тривають понад три місяці, за наявності боргових зобов'язань, терміни платежів за якими настали;
- наявність значної (понад триста мінімальних розмірів заробітної плати) суми непогашених боргових зобов'язань, терміни платежів за якими настали більше як три місяці тому;
- наявність значної суми непогашених боргових зобов'язань, визнаних юридичною особою-боржником або підтверджені виконавчими документами;

– коефіцієнт покриття (відношення оборотних активів до поточних зобов'язань) і коефіцієнт забезпечення власними засобами (власний капітал + забезпечення наступних виплат і платежів + доходи майбутніх періодів – необоротні активи) / оборотні активи) наприкінці звітного кварталу менші за їхні нормативні значення – 1,0 та 0,1 відповідно;

– наявність у підприємства значної суми несплачених штрафів, пені, неустойки, визнаних у судовому порядку, за невиконання умов договорів та недотримання вимог законодавства [3];

– нецільове використання залучених коштів;

– цільове використання залучених коштів, за умови відсутності позитивних тенденцій розвитку підприємства.

Економічними ознаками фіктивного банкрутства є:

– показник забезпечення зобов'язань боржника всіма його активами (відношення суми активів підприємства до поточних зобов'язань) перевищує одиницю за нульової або позитивної рентабельності продукції (відношення валового прибутку (збитку) до собівартості реалізованої продукції) [3];

– збільшення розміру кредиторської заборгованості;

– зменшення активів;

– відчуження та передача коштів і майна третім особам.

Експрес-діагностика ймовірності банкрутства підприємства може включати такі етапи (див. рис. 1):

1) створення інформаційної бази дослідження;

2) вивчення індикаторів погіршення фінансового стану [9];

3) систематизацію економічних ознак для визначення виду можливого банкрутства.

Рис. 1. Алгоритм діагностики банкрутства
(джерело: авторська розробка)

Перший етап експрес-діагностики банкрутства передбачає пошук інформації та ресурсів для проведення аналізу. На другому етапі застосовують коефіцієнтний підхід, який передбачає використання певних фінансових коефіцієнтів – індикаторів кризового стану та загрози банкрутства підприємства. Система таких індикаторів включає показники ліквідності, показники стану та структури майна, джерел покриття підприємства, показники ділової активності та рентабельності підприємства.

Проведення третього етапу експрес-діагностики можливе за використання класифікації різновидів банкрутства та врахування економічних ознак кожного з них.

Фундаментальна діагностика дозволяє отримати більш повну картину кризового стану і виявити методи майбутнього фінансового оздоровлення. Загальний алгоритм діагностики банкрутства наведено на рис. 1.

Висновки. Автором розроблено класифікацію різновидів банкрутства, яка включає подальший розподіл необережного, навмисного, фіктивного банкрутства та банкрутства, яке приховується, за економічними ознаками, що дасть керівництву підприємства можливість обрати правильну тактику та стратегію необхідних антикризових заходів. У статті розроблено алгоритм проведення діагностики вірогідності банкрутства, який дозволить чітко структурувати процес дослідження та зрозуміти складові його проведення. Перспективою наукових розробок вважаємо систематизацію та вдосконалення підходів експрес-діагностики та фундаментальної діагностики банкрутства підприємств.

Бібліографічні посилання

1. **Чеберяк П. П.** Наукова розробленість проблемних питань розслідування справ про банкрутство / П. П. Чеберяк // Адвокат. – № 12(135). – 2011. – С. 35–37.
2. **Глуцук О. М.** Ретроспективний аналіз захисту дисертацій: проблематика організації обліку при процедурі банкрутства / О. М. Глуцук // Вісник Житомирського держ. технологічного ун-ту. – 2010. – № 4 (54). – С. 48–55.
3. Методичні рекомендації щодо виявлення ознак неплатоспроможності підприємства та ознак дій з приховування банкрутства, фіктивного банкрутства чи доведення до банкрутства, затверджені Наказом Міністерства економіки України № 14 від 19 січня 2006 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/ME06025.html
4. **Павлисов А. Н.** Первоначальный этап расследования преднамеренного банкротства юридических лиц : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. юрид. наук / А. Н. Павлисов. – Ростов н/Д, 2007. – 23 с.
5. **Подцерковний О. П.** Правова природа мір відповідальності за прострочення виконання боржником грошового зобов'язання / О. П. Подцерковний // Вісник господарського судочинства. – 2005. – № 4. – С. 164–170.
6. **Шморгун Н. П.** Фінансовий аналіз : навч. посіб. / Н. П. Шморгун, І. В. Головка. – К. : Центр навчальної літератури, 2006. – 528 с.
7. **Базілінська О. Я.** Фінансовий аналіз: теорія і практика : навч. посіб. / О. Я. Базілінська. – К. : Центр учбової літератури, 2009. – 328 с.
8. **Подольська В. О.** Фінансовий аналіз : навч. посіб. / В. О. Подольська, О. В. Яріш. – К. : Центр навчальної літератури, 2007. – 488 с.
9. **Коваленко О. В.** Експрес-діагностика неплатоспроможності як необхідна складова механізму запобігання загрози банкрутства підприємства / О. В. Коваленко // Держава та регіони: Сер. «Економіка та підприємництво». – 2013. – № 1 (70). – С. 119–123.

Надійшла до редколегії 10.04.2014